

Аналіз інноваційних процесів в агропродовольчій сфері показав, що незважаючи на певні позитивні зрушення і збільшення обсягів реалізації інноваційної продукції, у цілому ситуація є незадовільною. Необхідна розробка систем управління, контролю, стимулювання і підтримки інноваційної діяльності на регіональних рівнях. При цьому важливу роль відіграє формування інноваційної свідомості у підприємців, відсутність якої стримує розвиток виробництва загалом.

Список використаних джерел:

1. Безчастный Л. О механизме мотивации к научной и научно-технической деятельности в условиях рыночной экономики / Л. Безчастный // Экономика Украины. – 1995. – № 8. – С.15-23.
2. Данилишин Б. Научно-инновационное обеспечение устойчивого экономического развития Украины / Б. Данилишин, В. Чинова // Экономика Украины. – 2004. – № 3. – С. 4–11.
3. Задорожная О. О структурно-инвестиционной политике в условиях перехода к рынку / О. Задорожная // Экономика Украины. – 1995. – № 4. – С. 82–84.
4. Новицький В. Новий етап реформування промисловості України // Реформування промисловості України. Погляд у ХХІ століття: зб. матеріалів V пленуму-конф. / відп. ред. М. Герасимчук; Спілка економістів України. – К.: Аванпост-прім, 2001. – С. 7–14.
5. Паршев А. Россия – не Америка / А. Паршев. – М.: Крымский мост, 2000. – 411 с.
6. Титаренко Б. До питання про складові інноваційної діяльності / Б. Титаренко // Економіст. – 2005. – № 12. – С. 66–67.

Ключові слова: інновації, конкуренція, агропродовольча сфера, економічні трансформації.

Ключевые слова: инновации, конкуренция, агропродовольственная сфера, экономические трансформации.

Keywords: innovative, competition, agricultural sphere, economic transformations.

УДК 339.94

Чентуков Ю. І., д. е. н., доцент

РОЗВИТОК БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Чентуков Ю. І. Розвиток багатонаціонального виробництва в сучасних умовах. В статті розглянуто основи розвитку багатонаціонального виробництва в сучасних умовах, проаналізовано основні тенденції динамічних змін в системі міжнародного виробництва.

Чентуков Ю. И. Развитие многонационального производства в современных условиях. В статье рассмотрены основы многонационального производства в современных условиях, проанализированы основные тенденции динамических изменений в системе международного производства.

Chentukov Y. Development of multinational production in modern conditions. The article dwell on the fundamentals of multinational production in modern terms, the main trends of dynamic changes in the international production.

Постановка проблеми. Експорт капіталу, особливо у формі прямих інвестицій, є головним фактором, який сприяє перетворенню виробництва в міжнародне виробництво. Підприємства з різних країн у межах однієї міжнародної корпорації встановлюють тісну співпрацю в області галузевої, технологічної, подетальної спеціалізації. Експорт капіталу забезпечує ці зв'язки. У сучасних умовах економічного розвитку національні виробництва стають інтернаціональними та набувають специфічних ознак. Характерними особливостями цього процесу є активізація спільної підприємницької діяльності з широким залученням до країни іноземного капіталу, формування транснаціональних виробничо-фінансових комплексів. У сучасному світі практично не залишилося країн, які не залучені до процесів міжнародної інвестиційної співпраці. З огляду на вищезазначене, існує реальна потреба дослідження теоретико-методологічної основи розвитку багатонаціонального виробництва в сучасних умовах, аналізу останніх тенденцій його динамічних змін в сучасних умовах.

Метою статті є визначення основ розвитку багатонаціонального виробництва в сучасних умовах та проаналізовано основні тенденції динамічних змін в системі міжнародного виробництва.

Викладення основного матеріалу. Розширення діяльності національної компанії, її інтернаціоналізація, як правило, сприяє активному проникненню на зовнішні ринки й інших великих компаній, що конкурують з нею. Це явище проаналізував Ніккербоккер, який на основі емпіричних даних про ТНК виявив, що важливим фактором транснаціоналізації є конкурентна гонитва за лідером (*теорія олігополістичного захисту*). Для пояснення процесів транснаціоналізації та пов'язаного з ним іноземного інвестування Дж. Даннінг виділив фактори, які стимулюють компанії здійснювати іноземні інвестиції (*еклектична парадигма*). До таких факторів вчений відносив переваги володіння (технологічний рівень, маркетинговий досвід, імідж, які має ТНК порівняно з місцевими компаніями); переваги дислокації (виробничі витрати в зарубіжній країні, тарифи, податки тощо, які дозволяють забезпечити ефективніше використання конкурентних переваг компанії на локальних ринках у зарубіжних країнах); й нарешті, переваги інтерналізації (пов'язані з можливістю отримання вищих результатів за рахунок контролю за власними перевагами за допомогою здійснення самостійної діяльності в певній країні). Сукупність вищезазначених переваг впливає на розширення транснаціоналізації і, як наслідок, збільшення обсягів іноземного інвестування.

Однією з головних якісних ознак ТНК є процес прямого закордонного інвестування, тому процес виникнення транснаціональних корпорацій *теорії транснаціоналізації* спочатку пояснювали мотиви розміщення прямих інвестицій за кордоном (розширення ринків збуту, одержання доступу до дешевих ресурсів, придбання власності). В подальшому, при вивченні процесу транснаціоналізації стали враховуватись більш конкретні мотиви і умови міжнародної підприємницької діяльності.

Теорія Хекшера-Оліна обґрунтовує ефективність переміщення факторів виробництва з однієї країни в іншу. Якщо в одній країні у відносному надлишку є капітал, а в іншій – сировина або праця, то переміщення капіталу дає приріст ефективності використання усіх факторів. Таким чином, теорія Хекшера-Оліна є теоретичним обґрунтуванням прямих іноземних інвестицій і транснаціоналізації.

Американський економіст Дж. Гелбрейт обґрунтував походження ТНК технологічними причинами – це *технологічна концепція*, відповідно до якої організація закордонних філій міжнародних компаній обумовлена необхідністю збуту і технічного обслуговування за кордоном складної сучасної продукції, що вимагає відповідної системи (мережі) підприємств у приймаючих країнах. Така стратегія дозволяє ТНК збільшити свою частку на світовому ринку.

Модель монополістичних (унікальних) переваг була розроблена американцем С. Хаймером, у подальшому її розвили Ч. Кіндлебергер та ін. Відповідно до теорії монополістичних переваг іноземному інвестору необхідні переваги перед місцевими

фірмами приймаючої країни, що добре знають «правила гри» на своєму ринку, мають великі зв'язки з місцевою адміністрацією і не несуть великих трансакційних витрат, тобто витрат за угодами порівняно з іноземним інвестором.

Монополістичні переваги для іноземної фірми можуть виникати за рахунок: використання оригінальної продукції, що не випускають місцеві фірми; шляхом використання реклами й інших заходів для просування товару на ринок; наявності виробничої технології; «ефекту масштабу», що дає можливість одержувати велику масу прибутку; сприятливого для іноземних інвесторів державного регулювання в приймаючій країні та ін.

Відповідно до *моделі життєвого циклу продукту* (Р. Верном) експорт або налагодження виробництва за кордоном продовжують життєвий цикл продукту. При цьому на стадіях росту і насичення ринку витрати виробництва і збуту звичайно скорочуються, що дозволяє знизити ціну продукту і, отже, підвищити можливості розширення експорту і збільшення обсягу випуску продукції за кордоном.

Японський вчений К. Акамацу на основі вивчення розвитку різних галузей японської промисловості прийшов до висновку про три фази їх розвитку. На першій фазі в кожній галузі наростає імпорт іноземних товарів у країну. На другій він починає слабшати в результаті розвитку власного виробництва, що заміщує імпорт, у визначений момент обганяє імпорт за обсягами. Третя фаза пов'язана з розвитком експорту галузі в інші країни. Після проходження цих трьох етапів починають складатися умови для транснаціоналізації місцевих корпорацій і експорту ПП. Графіки обсягів імпорту, виробництва, що заміщує імпорт, й експорту галузі нагадали К.Акамацу формування зграї диких гусаків, що і дало назву його парадигмі (концепції) – *парадигма «гусаків, що летять»*. У 1978 р. ця парадигма була удосконалена і перетворена на *теорію наздоганяючого циклу* яка пояснює розвиток економік нових індустріальних країн (Південна Корея, Тайвань, Таїланд і ін.).

Теорія олігополістичного захисту, запропонована Ніккербоккером, пояснює розвиток транснаціоналізації також гонкою за лідерами, але вже серед ТНК. На основі емпіричних даних про діяльність 187 американських корпорацій за 20 років, він відкрив, що в олігополістичних галузях, де велику частину національного ринку контролюють 4-7 корпорацій, після транснаціонального ривка однієї з конкуруючих компаній, за нею через 3-7 років на іноземний ринок обов'язково приходять її «домашні» конкуренти. У цій теорії найважливішим фактором транснаціоналізації вважається конкурентна гонка за лідируючою компанією.

Більшість ТНК являють собою великі підприємства олігопольного або монопольного типу з диверсифікованою, горизонтальною або вертикальною інтеграцією виробництва, вони контролюють виготовлення і збут продукції і надання послуг як у країні базування, так і в країні-реципієнті. *Теорія інтерналізації*, запропонована англійськими економістами П. Бакклі і М.Кесоном, обґрунтовує, що усередині великої корпорації між її підрозділами діє особливий внутрішній ринок, який регулює керівництво корпорації. Значна частина міжнародних економічних операцій є фактично внутрішньофірмовими операціями між підрозділами великих господарських комплексів. Всі елементи інтернаціональної структури корпорації функціонують як єдиний механізм відповідно до глобальної стратегії головної компанії, спрямованої на досягнення головної мети діяльності ТНК – одержання прибутку від функціонування комплексу підприємства в цілому, а не кожного з його ланок.

Англійський економіст Дж. Данінг розробив *еклектичну модель (теорія OLI-переваг)*, відповідно до якої обґрунтовується, що фірма починає виробництво товарів і послуг за кордоном за умови збігу трьох передумов:

1) наявність конкурентних (монополістичних) переваг у порівнянні з іншими фірмами в приймаючій країні (специфічні переваги власника);

- 2) умови в приймаючій країні сприяють організації там виробництва товарів і послуг замість їхнього експорту (переваги інтернаціоналізації виробництва);
- 3) можливість використовувати виробничі ресурси в приймаючій країні більш ефективно, ніж у себе вдома (переваги місця розташування).

Основу підприємницького капіталу як форми міжнародного руху капіталу становлять прямі й портфельні іноземні (або зарубіжні) інвестиції. Вагомою складовою світового руху капіталу є прямі іноземні інвестиції. Бажання ж інвесторів – отримання прибутків у максимально короткий строк – спричинило розвиток портфельного інвестування. Портфельні інвестиції є більш ліквідними, ніж прямі, і, відповідно, портфельний інвестор намагається максимізувати прибутки при допустимому рівні ризику. Мотивація міжнародних портфельних інвестицій відповідає мотивації прямого інвестування. З початку вивіз капіталу був характерним для невеликої кількості промислово розвинених країн, які здійснювали експорт капіталу на периферію світового господарства. З розвитком світового господарства вивіз капіталу стає функцією будь-якої економіки, що успішно, динамічно розвивається. Рушійною силою, що активізує вивіз капіталу, є зростаючий взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік.

Головними суб'єктами в системі міжнародного виробництва в сучасних умовах є міжнародні корпорації, які визначають багато в чому динаміку й структуру, рівень конкурентоспроможності товарів на світовому ринці. Освоюючи нові ринки, розширюючи сфери впливу, міжнародні корпорації переводять виробництво з промислово розвинених у країни, що розвиваються. Діяльність транснаціональних корпорацій призвела не лише до нівелювання економічних меж, але й до формування багатосторонніх господарських комплексів, які не обмежені національними рамками. Виробництво з різних країн у межах однієї міжнародної корпорації встановлює тісну співпрацю в області галузевої, технологічної, подетальної спеціалізації. Експорт капіталу забезпечує ці зв'язки. Починаючи свою діяльність в межах певної галузі національної економіки, в сучасних умовах глобалізації світогосподарських зв'язків саме ТНК сьогодні впливають на характер розвитку міжнародного поділу праці, посилюючи процеси інтернаціоналізації. У сучасних умовах ТНК виступають основними факторами посилення концентрації й централізації в системі світового виробництва, що відображають окремі показники міжнародного виробництва (табл.1) [9].

Таблиця 1

Окремі показники міжнародного виробництва, млрд. дол.

Окремі показники діяльності філій ТНК	1982	1990	2005	2006	2007	2008	2009
Обсяг продажу	2741	6126	21394	25844	31197	31069	29298
Валова продукція	676	1501	4184	5049	6029	6163	5812
Сукупні активи	2206	6036	42637	55818	68716	71694	77057
Експорт	688	1523	4197	4950	5714	6663	5186
Чисельність працівників (млн. осіб)	21,5	25,1	63,8	70,0	81,6	78,9	79,8

Бурхливий розвиток ТНК свідчить про масштабну корпоратизацію сучасного світового господарства, яка вже перейшла до останньої – глобальної стадії, саме на якому і виникає система глобального монополізму і глобальної конкуренції, основним підтвердженням якої є потік експортних товарів. Через внутріфірмові потоки підрозділів транснаціональних компаній проходить третина світового експорту, при чому експорт ТНК за останні тридцять років зріс в 3,5 раз (з 1498 млрд. дол. в 1990 році до 5186 млрд. дол. в 2009 році) [8].

Однотимний і синхронізований спад зовнішньоторговельних операцій в усіх регіонах світу, є свідченням значного поширення міжнародних ланцюгових поставок та інформаційних технологій. Інформаційно-комунікаційні технології грають більш помітну роль у розвитку світової економіки і стали важливим елементом інфраструктури конкурентоспроможних економік.

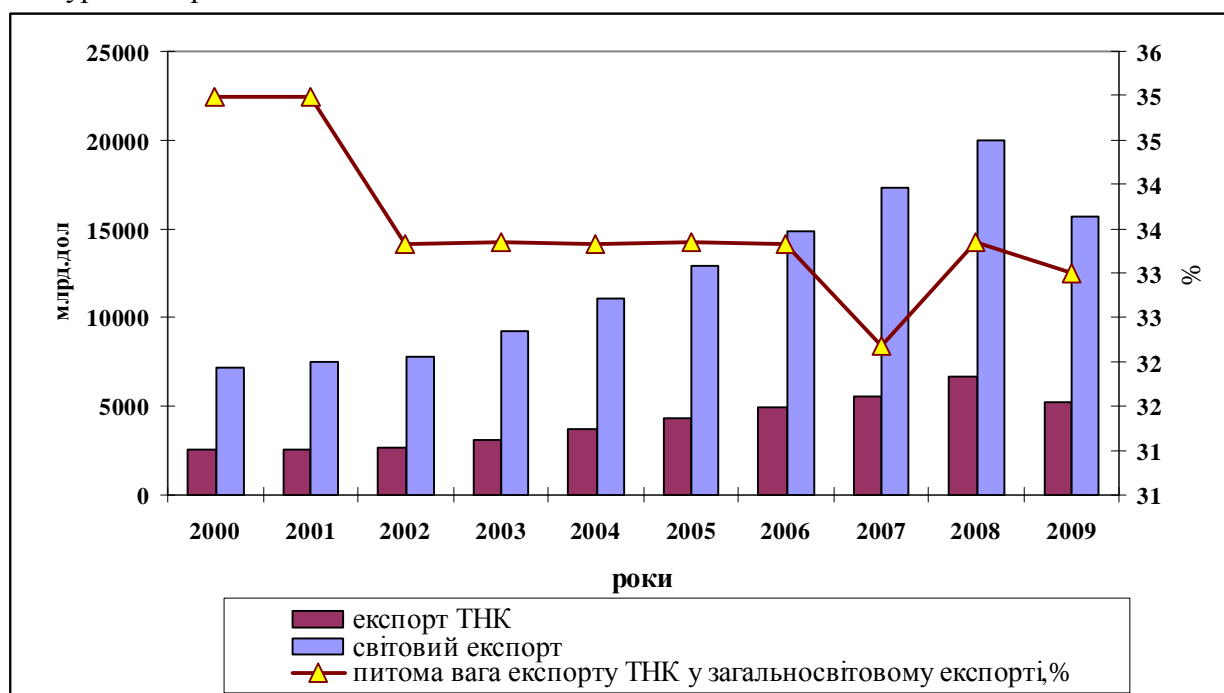

Рис.1 - Динаміка експорту ТНК та його питомої ваги у світовому експорті, млрд.дол.

В системі сучасного світового виробництва значна частина коопераційних зв'язків у виробництві і торгівлі припадає саме на ТНК. Їх наявність дозволяє виробникам в одному регіоні майже миттєво реагувати на ринкові умови в інших частинах світу. Вплив саме міжнародних ефектів (міжнародних торговельних взаємозв'язків) на зумовив на 63% зниження ВВП в 2009-2010 роках в США, Японії на 61%, країнах зони євро на 48%, в азійських країнах, що розвиваються на 78% тощо. Інший вплив на зниження ВВП був зумовлений шоками, пов'язаними з падінням внутрішнього попиту в фінансовому секторі, на фондових ринках, в сфері іпотечного кредитування нерухомості тощо.

Незважаючи на суттєвий вплив глобальної кризи на розвиток інвестиційної активності ТНК, інтернаціоналізація виробництва продовжує поглиблюватися. Сукупні активи зарубіжних компаній протягом останніх тридцяти років зросли в 13 разів (з 5938 млрд.дол. до 77057 млрд.дол.). Обсяги падіння обсягів продажу і доданої вартості закордонних філій ТНК протягом останніх двох років, що припадають на кризовий період, був менш, ніж обсяги падіння світового виробництва в цілому: -5,7% проти -9,5%. На 1,1% порівняно з попереднім роком зросла чисельність зарубіжних працівників ТНК, в цілому ж протягом останніх тридцяти років зайнятість у закордонних філіях ТНК потроїлась – з 24,5 тис.осіб у 1990 році до 79,8 тис.осіб у 2010 році, в першу чергу за рахунок активного залучення країн, що розвиваються і країн з перехідною економікою до процесів транснаціоналізації. Якщо у 1990 році жодна десята ТНК світу належала до цієї групи країн, к 2010 році на них припадало вже 28% ТНК, які активно нарощують свої закордонні активи, обсяги міжнародних продаж. Так, по групі ста найбільших ТНК країн, що розвиваються, та з перехідною економікою, зростання обсягу їх закордонних активів з порівняно загальною тенденцією в цілому по групі ста найбільших ТНК світу, склало 12,3% проти 0,9%. Більш активною є динаміка розвитку міжнародних продаж (23,9% проти 4,8%).

Обсяги злиття та поглинань між корпоративними структурами, що відбувається в сучасних умовах, оцінюється вже мільярдними угодами. Фінансово-економічна криза

2008-2009 років, безперечно, вплинула на суттєве зменшення цього показника. Порівняно з 2007 роком, коли обсяг поглинань й злиття становив рекордні 456 млрд.дол., їх обсяг у 2010 році склав 38 млрд., тобто знизився у 12 разів. Пов'язано це, в першу чергу зі зменшенням можливостей фінансування прямих іноземних інвестицій з боку ТНК, оскільки динаміка зливань й полиття більш чутливо реагує на зміни фінансових умов світової економіки.

Глобальна криза суттєво зменшила можливості прямого інвестування, а від так скоротилося кількість придбань з боку ТНК (тільки за 2009 рік придбання за кордоном з боку ТНК скоротилися на 34% (за вартістю на 65%), кількість нових проектів прямого іноземного інвестування зменшилась на 15%. В цілому ж, спостерігається скорочення по всім складовим прямого іноземного інвестування – пайовим інвестиціям, внутріфірмовому кредитуванню, реінвестуванню прибутку тощо. Однак слід зазначити, що глобальна реструктуризація промисловості відбувається за участю країн, що розвиваються (Китай та інші), які знаходяться у пошуку нових можливостей до нових ресурсів, в стому числі через залучення до процесів злиття і поглинань у міжнародному бізнесі.

Розвиток світової торгівлі залежатиме від подальшого збільшення поставок в межах виробничої кооперації, які сьогодні складають половину взаємної торгівлі розвинутих країн світу, а по машино-технічній продукції 70-80%. Розвиток спеціалізації та кооперації організаційних структур ТНК реалізується через використання горизонтальної чи вертикальної схем інтеграції. Саме тому значна частина міжнародних операцій з боку ТНК припадає не на єдиний глобальний ринок, а на регіональні блоки: північноамериканський регіон, європейський та азійсько-тихоокеанський. Саме в межах цих регіонів компанії конкурують за становлення контролю над регіональним ринком.

Сучасні транснаціональні корпорації мають три основні характеристики: по-перше, ТНК виступають як активні учасники розвитку світового господарства, процесів міжнародного поділу праці; по-друге, ТНК характеризується відносною незалежністю руху капіталу від процесів, що відбуваються в національних межах; по-третє, ТНК, здійснюючи свої операції з метою отримання високого прибутку, мають реальний вплив на розвиток і регулювання світогосподарських відносин.

ТНК посилюють взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік. Виникає якісно новий момент взаємодії національних економік, пов'язаний з розмиванням економічних меж між ними, появою на транскордонній основі розгалужених багатогалузевих комплексів. ТНК трансформувалися в домінуючий фактор міжнародної спеціалізації і міжнародної торгівлі, тому внутрішні і зовнішні ринки окремих країн є для них лише окремими сегментами єдиного світового ринку.

Злиття промислових підприємств, банків, торговельних та комерційних підприємств, науково-дослідницьких інститутів у вигляді фінансово-промислових груп транснаціонального характеру дозволяє забезпечити максимізацію прибутку за рахунок випуску конкурентоспроможної продукції. Концентрація різноманітних ресурсів (фінансових, продуктивних, трудових, науково-технічних тощо), об'єднання ізольованих капіталів збільшує капіталообіг, оптимізує використання факторів виробництва, дозволяє реалізовувати такі інвестиційні проекти, які неможливо було забезпечити в умовах самостійного господарювання. Найефективнішими є ті фінансово-промислові групи, де об'єднанні капітали банківських і небанківських інститутів, сировинних та гірничодобувних галузей, промислові капітали, а також високотехнологічні галузі.

Специфіка сучасного стану світової економіки полягає в тому, що виник і розвивається самостійний транснаціональний капітал, який багато в чому вийшов з-під юрисдикції національних держав. Економічна міць великих ТНК перевищує економічні можливості невеликих і середніх держав. Тому сучасну ситуацію у світовій економіці можна охарактеризувати як епоху двовладдя і боротьби за економічну владу між державами і транснаціональними корпораціями. Сьогодні існує значна мотивація для

розвитку корпоративних структур. Залежно від рівня розвитку країни, в якій розвиваються зарубіжні філіали ТНК, вплив тих чи інших факторів може бути різним. Таким чином, на базі інтернаціоналізації виробництва, яке здійснюється не тільки материнськими компаніями, але й їхніми зарубіжними філіями, сучасні транснаціональні ФПГ (ТФПГ) забезпечують високу ефективність своєї діяльності. Це досягається за рахунок можливостей оптимального розподілу ресурсів усередині корпорації, використання потенціалу (трудоного, науково-технічного, сировинного) тих країн, у яких розміщений зарубіжний апарат ТФПГ, високої інформативності про зміни кон'юнктури світових ринків (товарних, фінансових тощо).

Таким чином, інтернаціоналізація виробництва сприяє прискоренню міжнародного руху капіталів. Експорт капіталу, особливо у формі прямих інвестицій, є головним фактором, що сприяє перетворенню виробництва на *міжнародне виробництво*. Формування міжнародного виробництва є наслідком його інтернаціоналізації - об'єктивного процесу поглиблення міжнародного поділу праці. У сучасних умовах інтернаціоналізація виробництва підсилюється під впливом різних факторів, насамперед науково-технічної революції. В умовах сучасного автоматизованого (високомеханізованого) виробництва, необхідності значних витрат на наукові дослідження і розробки, а також значного збільшення номенклатури продукції, воно стає ефективним тільки за умови випуску в масових масштабах. Однак ринки навіть великих держав не завжди достатні для збуту нової продукції, тому із самого початку її випуск розрахований не тільки на внутрішній, але і на зовнішній ринок. У рамках окремої країни стає практично неможливо на високому технічному рівні забезпечити виробництво всієї сучасної номенклатури продукції. За таких обставин країни змушені спеціалізуватися на визначених видах продукції і кооперуватися між собою, що і складає процес інтернаціоналізації виробництва.

Список використаних джерел:

1. Гіл, Чарльз В. Міжнародний бізнес: Конкуренція на глобальному ринку / Ч. Гіл. - К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 856 с.
2. Дэниэлс Дж.Д. Международный бизнес: внешняя среда и деловые операции: пер.с англ. / Дж.Д. Дэниэлс, Ли Х. Радеба – М.: Дело, 1994. – 784 с.
3. Майер Джеральд М. Міжнародне середовище бізнесу: конкуренція та регулювання у глобальній економіці / Джеральд М. Майер, Даниела Олесневич. – К.: Либідь, 2002. – 703 с.
4. Міжнародна інвестиційна діяльність: Підручник / Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський, О. М. Мозговий та ін. / За ред. Д.Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2003. – 387 с.
5. Пашин С. Г. Функционирование транснациональных корпораций: организационно-экономическое обеспечение / С. Г. Пашин. – М.: ЗАО Издательство «Экономика», 2002 – 348 с.
6. Сазонець І.Л. Міжнародна інвестиційна діяльність / І. Л. Сазонець, О. А. Джусов, О. М. Сазонець. – К.: ЦУЛ, 2003. – 156 с.
7. UNCTAD Handbook of Statistics, 2008. – United Nations: New York and Geneva. – 2008. – 468 p.
8. World economic outlook (International Monetary Fund). Russian. Перспективы развития мировой экономики – [Washington, D.C.] : Международный Валютный Фонд, 1980.- 230 p..
9. World Investment Report (2010) Investing in a low-carbon economy. – New York and Geneva: United Nations Publication, 2010. – 184 p.

Ключові слова: багатонаціональне виробництво, міжнародне виробництво, інвестиції.

Ключевые слова: многонациональное производство, международное производство, инвестиции.

Keywords: multinational production, international production, investment.